

A helynevek és kisebbségi társadalomban való működésük

CSILLA ERDŐDI CSOBÁDY

Place Names and Their Functioning in a Minority Society

Keywords: onomastics; toponym collection; sociology of place names; Slovak–Hungarian bilingual environment

DOI: <https://doi.org/10.61795/fssr.v28y2026i1.04>

Bevezetés

A tanulmány az eddigi nagyobb kutatási eredményeim (vö. Erdődi Csobády 2025) összefoglalója: három szlovák–magyar kétnyelvű településen végzett helynévgyűjtés és helynévismereti vizsgálat következtetéseit és tanulságait tartalmazza. Célom, hogy a mind ez ideig elvégzett kutatásról tudományos párbeszéd alakulhasson ki, így megvilágítva az eredmények más-más szemszögét.

Az első fejezet a szakterminusok áttekintését tartalmazza. A kutatási témához kapcsolódó fogalmak többféleképpen értelmezhetők – jómagam a funkcionális elméleti keretet alkalmazom.

A következő rész a kutatás módszereit és helyét mutatja be. A helynévgyűjtés módszertana főképp az E. Nagy–Szilágyi-Varga–Kis szerzők által írt *Bevezetés a helynévkutatásba* című online segédletből (2022) indul ki. A helynév-szociológiai vizsgálatok alappillére Györffy Erzsébet *Helynév-szociológia* című könyve (2018), E. Nagy Katalin (2021) és Szilágyi-Varga Zsuzsa (2024) monográfiája. A kutatópontok a Rozsnyói járás délkeleti részén, a szlovák–magyar határ mentén helyezkednek el: *Körtvélyes (Hrušov)*, *Szádalmás (Jablonov nad Turňou)* és *Tornagörgő (Hrhov)*.¹

1 A munkában a települések nevét először magyarul, majd zárójelben szlovákul közlöm.

A harmadik egységben a helynévgyűjtés eredményeit összegzem a három település kapcsán. A számadatokon túl találunk itt QR-kódokat, amik a községek helynévszótárához és online térképéhez irányítanak.

A negyedik fejezetben a települések lakossága körében végzett helynévismereti eredmények komparatív elemzésére térek rá. Az alappopulációból kvótás mintavétellel választottam ki a mintavételi csoportot az életkor és a nem alapján. A vizsgálat során elemeztem a nyelven kívüli tényezők (pl. életkor, foglalkozás, szabadidős tevékenység, születési hely, lakóhely) hatását a helynevek ismeretére, a családon belüli helynévismeret, valamint a szlovák helynevek ismeretét a kétnyelvű közösségekben. Ezen kívül minden településen további szempontot vontam be az elemzésbe: *Körtvélyesen* a romák, *Szádalmáson* a lakóhely helynévismeretre és térszemléletre gyakorolt hatását, *Torna-görgőn* pedig az aktív és passzív névkincs közti különbséget tanulmányoztam. Ezeket területi okokból külön nem részletezem, csak összefoglalom a tanulmányban.

Az összefoglaló tartalmazza a tanulmányban feltüntetett eredmények következtetéseit, hasznosíthatóságát, kinyitva a kérdéskört más tudományágak felé is. A dolgozat végén a szakirodalmi jegyzék található.

1. Elméleti háttér

1.1. A helynév fogalma

A tulajdonnevek alkategóriáit a névvel jelölt objektum alapján hozhatjuk létre, így a helynév mint valamilyen földfelszíni alakulatot vagy közigazgatási egységet jelölő nyelvi elem is ide tartozik. (J. Soltész 1979, 81–95., 173. p.; Hajdú 2003, 58. p.) A tulajdonnevek (így a helynevek) jelentésszerkezete komplex (vö. Hajdú 2003, 82–95. p.), társadalmi megegyezésen alapszik. (Majtán 1980, 44. p.; Tolcsvai Nagy 2008) J. Soltész Katalin írja (1979, 28–29. p.), hogy a tulajdonnév legfőbb jelentése a denotatív jelentés: azaz a névvel egy objektumot azonosítunk. Az etimológiai jelentést a helynév közszói vagy földrajzi köznév része árulja el, ami néha egyértelmű, máshol elhomályosult (saját példa alapján a *Meszes-patak* és a *Csiga-mál*). A konnotatív (vagy asszociatív) jelentés arra mutat rá, hogy a nevet használók elméjében milyen asszociációs tartalmakat aktivál egy név. A társas és kulturális jelentés a tulajdonnevek erős társadalmi beágyazottságát fejezi ki. Előbbi a névhasználók identitását mutatja, míg utóbbi társadalomtörténeti változásokat hordoz magán. (J. Soltész 1979, 26–32. p.; Majtán 1980, 43–44. p.; Györffy 2018, 27. p.; Bauko 2019, 92. p.; Reszegi 2022, 45–53. p.) Vannak olyan névtípusok is, amik nem követik a változásokat: itt a táj átalakulásáról van szó, saját példa erre a *Gyertyános* megnevezésű terület, ahol ma már nincsenek gyertyánfák (vö. Ainiala-Östman 2017, 3. p.).

A névadás minden közösségre jellemző. Általában azok az objektumok kapnak nevet, amik az adott csoport számára fontosak. A név mindig az objektum valamely jellegét emeli ki. (J. Soltész 1979, 24–26. p.; Hoffmann 2007, 34. p.) A denotátum sajátossága szerint a helynevek osztályozása a következő: víznevek, vízparti helyek nevei, domborzati nevek, tájnevek, határnevek, lakott területek nevei, építménynevek. (Hoffmann 2007, 46–48. p.) A névadás több módon történhet, ráadásul a jelölt hely más-más jellemzőjére utalhat a megnevezés, a névrendszerben ezért előfordul a többnevűség: egy területet egyidejűleg több névvel illet a közösség. A nevek származhatnak azonos vagy eltérő nyelvből, de az eltérés lehet morfológiai vagy lexikális, esetleg hangalakbeli is (vö. Póczos 2008, 179. p.).

A fentebb leírtak függvényében egyértelmű, hogy a helyneveket megvalósulási helyükkel együtt vizsgáljuk (vö. Hajdú 1994, 16. p.), ezek ismeretében helynév-szociológiai szempontból elemezzük.

1.2. A helynevek társadalmi működése

A szocioonomasztika a társadalom és névhasználat kapcsolatával foglalkozik, a fogalmat elsőként Hans Walther használta 1971-ben. (Ainiala–Östman 2017, 7. p.) Bauko (2019, 18–20. p.) tágran értelmezve definiálja a szocioonomasztikát, a vizsgálati lehetőségek közé sorolja a névpolitikát, névtervezést, kisebbségi névhasználatot, névváltoztatást, névkontaktológiát, névdivatot, névattitűdöt, a névhasználat és a nyelven kívüli tényezők (életkor, nem, foglalkozás, szabadidős tevékenység, vallási hovatartozás stb.) kapcsolatának vizsgálatát. A helynév-szociológia elemzési rétegei közül kutatásomban én a helynévismeretet befolyásoló tényezők vizsgálatát állítottam a középpontba.

Azt a közeget, ahol az egyén a tulajdonneveket – esetünkben a helyneveket – elsjátítja, névközösségnek nevezzük. A névközösségre jellemző, hogy hasonló hely- és helynévismerettel rendelkeznek, hasonló a térszemléletük, a kognitív rendszerük a világról. (Hoffmann 2012, 15. p.) A kor előrehaladtával az egyén több névközösséghez is tartozhat, amik főképp a lakóhely, foglalkozás, szabadidős tevékenységek mentén alakulnak ki. Ezek az ún. szociálisan szerveződő közösségek, amik mellett meghatározó még a genetikusan szerveződő névközösség: a családi szintér. (Györffy 2018, 102–108. p.)

Attól függően, hogy az adott terület egyes részeivel milyen intenzív kapcsolatban van a közösség (vagy a névközösségek), néhány helynév ismertebb lesz, míg mások kevésbé. (Ainiala–Östman 2017, 9. p.) Ebből adódnak a helynévismereti vizsgálatok, amik során a kutató kísérletet tesz arra, hogy felfedje az egyén szociális hálóját (tehát milyen névközösségekben van jelen), megvizsgálja, milyen nyelvi (államnyelv, kisebbségi nyelv ismerete) vagy nyelven kívüli (kor, nem, foglalkozás, szabadidős tevékenység, lakóhely, születési hely stb.) tényezők hatnak a helynévismeretére – tehát feltárja az

egyén identitását² (vö. Ainiala-Östman 2017, 8. p.; Györffy 2018, 42–43. p.). A nevek ugyanis (jelentésszerkezetükből adódóan) hordozói és mutatói lehetnek a névadó és/vagy névhasználó kulturális, társadalmi, csoportbéli (hobbyi, foglalkozás), nemzeti vagy etnikai, lokális, egyéni (nem, kor) identitásának (vö. Helleland 2012; Györffy 2017; Bauko 2019, 95–96. p.).

1.3. A helynévismeretet és -használatot befolyásoló tényezők

1.3.1. A nyelvi tényezők

A nyelvi tényezők közé a kisebbségi nyelvet, az államnyelvet (és annak ismeretét), illetve a nemzetiséget³ sorolom. A Szlovákiában jelenleg élő magyar nemzeti kisebbség a legnagyobb, a teljes lakosság 7,75%-át teszi ki.⁴ A magyar nemzeti kisebbség őshonosnak tekinthető, az ország némely részein hatalom nélküli többséget alkot (Lanstyák 2000, 149. p.), ugyanakkor mindenütt kapcsolatban van a szlovák nemzetiségű és nyelvű lakossággal. „A különböző etnikumok kapcsolata szükségszerűen hozza magával a nyelvek kapcsolatát” – írja Kiss Jenő (2002, 195. p.), ez pedig társadalmi kétnyelvűséghez vezet, ami mindig valamilyen társadalompolitikai okokra mutat vissza (vö. Kiss 2002, 216–217. p.; Borbély 2014, 34. p.).

A kétnyelvűség funkcionális meghatározását Weinreich írta le: „azok a beszélők kétnyelvűek, akik mindennapi beszédtevékenységük során két nyelvet használnak” (idézi Lanstyák 2011, 321. p., lásd Weinreich 1953, 1. p.). Ebben a használat kerül a középpontba, nem a nyelvtudás mértéke, tehát egy kontinuumra vonatkozó kétnyelvűségi helyzetet ír le (vö. Bartha 1996, 266. p.; Lanstyák 2000, 140. p.; Borbély 2014, 24. p.). A közösség kétnyelvű, ha a tagok nagyobb része kétnyelvű (vö. Bartha 1999, 65. p.; Borbély 2014, 36. p.). Ezt Lanstyák azzal indokolja, hogy a kétnyelvűek nyelvhasználati hatással van az egynyelvűek beszédjére. A kétnyelvű beszélőközösség tagjai rendelkeznek „kétnyelvű kommunikatív kompetenciával”: meg tudják ítélni, milyen szituációkban szükséges az államnyelv használata, vagy milyen helyzetben beszélhetnek anyanyelvükön – a szlovákiai magyar beszélőközösségben a nyelvek funkcionálisan is elkülönülnek (vö. Lanstyák 2000, 140–141. p.; Kiss 2002, 231–232. p.).

2 Az identitásról bővebben lásd Gereben 1999, 58. p.; Bauko 2019, 94–95. p.

3 A nemzetiséget azért sorolom a nyelvi tényezők közé, mert „a nemzet tagja az, aki a nemzet nyelvét beszéli, a nemzeti kultúrához tartozónak vallja magát”. (Andorka 2006, 256–258. p.) Kiss írja, hogy „a nemzeti kisebbségnek általában szinonimája a nyelvi kisebbség”. (2002, 176–177. p.) Úgy vélem, hogy a szlovákiai magyarság körében a választott nemzetiiség szorosan összefügg az egyén anyanyelvével.

4 <https://www.scitanie.sk/obyvatelia/zakladne-vysledky/struktura-obyvatelstva-podla-narodnosti/SR/SK0/SR>

A szlovákiai magyar kisebbséget a kutatásomban kétnyelvűnek tekintem; a közösség fontosabb jellemzői:

- kisebbségi kétnyelvűség;
- többségében magyardomináns kétnyelvűség;
- többségében ellenőrzött kétnyelvűség (az államnyelvet oktatási intézményekben sajátítják el);
- aszimmetrikus nyelvi érintkezés (vö. Lanstyák 2000, 149–150. p.; Borbély 2014, 74–75. p.).

Mivel a hatalmi helyzetben lévő államnyelv a domináns, ezért elkerülhetetlenül hat a kisebbségi nyelvre, ezáltal a kisebbségek körében egy olyan nyelvváltozat jön létre, amelyben kontaktusjelenségeket tapasztalhatunk (Kiss 2002, 156. p.) – ezek a helynevek használatában is megmutatkoznak, pl. *Malicsko, Záhumenka, Emenvé, Jéerdé* (vö. Csobády 2024).

A nyelv- és névpolitika a helynevek vizuális és szóbeli használatát nyelvi szempontból befolyásolja (vö. Lanstyák 2000, 97–105. p.; Fiala-Butora 2012, 153–154. p.; Bauko 2019, 63. p.). A témát érintő törvényekre s azok gyakorlati megvalósulására ebben a tanulmányban terjedelmi és tartalmi okokból nem térek ki.

1.3.2. A nyelven kívüli tényezők

Axiómaként tarthatjuk számon, hogy az életkor növekedésével a helynévkincs bővül. A korcsoportoknak eltérő tapasztalataik vannak a helyről, ahol élnek, és az ismert és használt helynevek fajtája függ attól is, hogy az egyének számára mi fontos. Megfigyelhető, hogy a gyermekek olyan területet is megneveznek, ami a felnőttek számára elhanyagolható, de a kisgyerekeknek a mindennapi életterét jelenti. (Györffy 2018, 29. p.)

A helynévismeretre számos más tényező is hatással van, mint pl. a születési hely, lakóhely, mobilitás (pl. munkahelyi), foglalkozás, szabadidős tevékenység, érdeklődési kör, felekezeti hovatartozás, szociális tér, földbirtoklás, a település sajátosságai (történelmi, gazdasági, földrajzi). Csobády kutatásaiban (2020a, 2020b, 2023) láthatjuk, hogy a születési hely nagy szerepet játszik a helynevek megismerésében, az egyén számára meghatározó, hol szerzi korai tapasztalatait. Az elsődleges szocializáció helye a család, ami egy genetikusan szerveződő névközösség. Ebben a közegben nemcsak az anyanyelvünket, világlátásunkat sajátítjuk el, hanem ezzel együtt a helyneveket is. Vannak olyan helynévváltozatok, amiket kifejezetten egyes családok használnak, de gyakori, hogy a család által birtokolt területet és annak környékét a családtagok jobban ismerik, részletesebben nevezik el (vö. Krško 2016, 78–79. p.; Györffy 2018, 106–107. p.; Szilágyi-Varga 2024, 186–187. p.).

A belterületen belüli lakóhely szintén befolyással lehet arra, az egyén melyik részét ismeri jobban a településnek. A lakóhely tükrözhet társadalmi pozíciót vagy különböző etnikai csoportok elkülönülését (vö. Krško 2016, 86–87. p.; E. Nagy 2021, 59–62., 153–173. p.; Szilágyi-Varga 2024, 217–220. p.).

A foglalkozás és a hobbi egyaránt domináns tényezőként hatnak az egyének névismeretére (vö. Krško 2016, 81. p.; Ainiala–Östman 2017, 9. p.). Csobády eredményeinél (2020a, 2020b, 2023) azonban azt látjuk, hogy a foglalkozás sem minden esetben mérvadó, hiszen ha az egyén nem érdeklődik pl. erdőn vagy földeken dolgozó munkásként a nevek iránt, akkor nem tanulja meg azokat.

A helynévismeret olyan komplex jelenség, hogy szinte minden egyénnél külön vizsgálhatnánk az összetevőit. Bár ezek a tényezők többnyire az egyén identitásának részét képezik, egy másik nézőpontot szeretnék behozni ebbe a vizsgálatba: ez pedig a térszemlélet. Bármelyik tényezőt vizsgáljuk (életkor, születési hely, lakóhely, foglalkozás, hobbi), mind összefügg azzal, hogyan szemléljük, érzékeljük a körülöttünk lévő teret, amely az egyes tényezők hatása alapján „szélesedik” körülöttünk. Ennek mintájára hozzuk létre saját kognitív térképünket: ez az elménkben létrejövő kép a térről, ami körülvesz minket (vö. Györffy 2018, 8. p.; vö. E. Nagy 2021, 16. p.). Ennek explicit megvalósulása a mentális térkép (vö. Cséfalvay 1990, 18. p.; Györffy 2015, 100. p.). A mentális térképek nem tükrözik teljes mértékben az egyén kognitív térképét, csak épp annyit, amennyit az alkotó meg akar osztani, vagy amennyit a rajztudása enged. (Cséfalvay 1990, 18. p.)

2. A kutatás módszertana és helye

2.1. A kutatás módszerei

A helynévkutatást munkám során két irányra osztottam fel: elsőként a helynevek összegyűjtését tűztem ki célul, majd a helynév-szociológiai vizsgálat során a lakosok névismeretét elemeztem különböző szempontok alapján. Mindkét irány több kutatási részből áll, melyek egymásra épülnek és kiegészítik egymást (vö. Krško 2014, 95. p.).

A helynévgyűjtés során a Magyar Nemzeti Helynévtár Program (MNHP) keretén belül kialakított módszertant vettem alapul, amihez az E. Nagy Katalin, Szilágyi-Varga Zsuzsa és Kis Tamás által szerkesztett *Bevezetés a helynévkutatásba* (2022) című online segédletet használtam. A névszociológiai elemzés módszertanához Györffy Erzsébet *Helynév-szociológia* (2018) című monográfiáját vettem alapul.

A gyűjtés folyamán passzív (történeti adatfeltárás, megfigyelés, terepbejárás) és aktív (félig strukturált interjú, mentális térképezés) módszerekkel dolgoztam. A teljes névanyagot a diakrón és szinkrón írott forrásokból származó adatok, valamint az élőnyelvi gyűjtés során szerzett információk összessége alkotja. A kutatás során mind a belterületi, mind a külterületi helyek megnevezéseit összegyűjtöttem. Mivel a történeti dokumentu-

mok gyakran töredékes ismeretekkel szolgálnak, ezért a jelenkori gyűjtésekkel ezeket a hiányokat szükséges pótolni (vö. Pásztor 2013, 127. p.).

A helynévgyűjtés során kiválasztott adatközlők az ún. névmesterek (vö. Hoffmann 2012, 22. p.), akik feltehetőleg jó ismerői a település helynévállományának. A település teljes jelenkori névkorpusza főképp az ő segítségükkel állt össze, ezt csupán néhány adattal egészítették ki a további interjúalanyok (vö. E. Nagy 2021, 21. p.).

Az adatközlők körét a helynév-szociológiai vizsgálat eredményeinek reprezentatívítása érdekében bővítettem: *Körtvélyesen* a lakosság 10,5%-ával (34 fő), *Szádalmáson* a lakosság 5%-ával (36 fő), *Tornagörgön* pedig szintén a lakosság 5%-ával (51 fő) készítettem interjút. Az interjúalanyok összessége alkotta a mintavételi csoportot, amit kvótás mintavétellel állítottam össze. Ennek kiindulópontjaként azokat a jellemzőket választjuk ki, amiket a teljes populációból a mintavételi csoportban arányosan szeretnénk képviseltetni (vö. Babbie 2001, 207. p.). Kutatásomban ezek a tényezők elsősorban az életkor és a nem voltak, de a nyelv- és névszociológiai helyzet miatt törekedtem arra, hogy a nemzetiségek (szlovák és magyar) is arányosan képviseltetve legyenek. A három kutatópont mindegyikén személyesen készítettem el az interjúkat: több mint 120 személlyel dolgoztam, volt, akivel az adatok pontosítása végett többször beszéltem.

Az adatközlőket négy korcsoportra osztottam: 1) 20 év alattiak, 2) 21–40 év közöttiek, 3) 41–60 év közöttiek, 4) 61 éven felüliek (lásd Györffy 2018, 79. p.; E. Nagy 2021, 17. p.; Szilágyi-Varga 2024, 36. p.). Az interjúkat többségében az adatközlők saját lakókörnyezetében készítettem el. A beszélgetésekről hangfelvétel készült (egy esettől eltekintve), amit a telefonom hangrögzítőjével archiváltam. A hangfelvétel készítésébe az adatközlők beleegyeztek, ami az adatok fonetikus lejegyzésénél, a nevek lokalizálásánál és magyarázatánál volt segítségemre (vö. Krško 2014, 97. p.). Az interjúk kérdések a személyes adatok felvételével kezdődtek, majd az adatközlő képzeletben járhatta be a határt, felidézve számára fontos helyeket, emlékeket, eseményeket. Ennek során segítő és kiegészítő, pontosító kérdéseket is feltettem, végül az előre elkészített élőnyelvi helynévlistát kérdeztem le tőlük. Így felszínre kerülhettek az addig valamilyen okból feledésbe merült helynevek is. Mentális térképezésre a lekérdezés előtt került sor, ám ez önkéntes feladat volt, sokan nem vállalták.

Az összegyűjtött történeti és élőnyelvi adatok rendszerezésére adatbázist használtam. Ebbe az összes forrásból származó összes helynévváltozat bekerült. A helynévváltozatok lehetnek szinonim nevek (eltérő szemantikai tartalommal), alakváltozatok (legalább egy morféma eltéréssel), de hangalaki változatok (eltérő kiejtéssel) is. Kétnyelvű településeket vizsgálva a magyar nyelvtől eltérő névpárokat szintén bejegyeztem az adatbázisba. Az összegyűjtött névállományt végül szócikk formába öntöttem, helynévszótár készült belőle.⁵

5 A formai felépítést az E. Nagy–Szilágyi-Varga–Kis szerkesztésében megjelent online segédletben (2022) találjuk.

2.2. A kutatás helye

A helynévgyűjtést és a helynév-szociológiai vizsgálatot három településen, *Körtvélyesen* (*Hrušov*), *Szádalmáson* (*Jablonov nad Turňou*) és *Tornagörgön* (*Hrhov*) végeztem. A falvak Szlovákia délkeleti részén, a szlovák–magyar határ mentén területnek el. Közigazgatásilag a Kassai kerülethez, azon belül a Rozsnyói járáshoz tartoznak.

1. ábra. A Rozsnyói járás délkeleti része

Forrás: képernyőfelvétel Google Maps műholdképéről

A környék természeti kincsekben gazdag: a *Felső-hegyen* völgyek, barlangok és sziklák találhatók, míg az *Alsó-hegy* szakadékokkal (helyi földrajzi köznévvvel *zsombolyok*) és tölcészerű víznyelőkkel, ún. *töbrökkel* (vagy ahogy a tornagörgői lakosok mondják, *tebrek*) van tele. Utóbbiak a helynévhasználatban gyakran a *mocsár* földrajzi köznévvvel jelennek meg. A barlangok, szakadékok a lakosok körében kevésbé ismertek. Ezeknél fordul elő leginkább, hogy csupán szlovák megnevezésük gyűjthető össze, hiszen cseh és szlovák barlangászoktól kapták nevüket. A környezetre tehát a hegyek, dombok, völgyek és erdők jellemzők leginkább, de gazdag legelőkben, szántóföldekben és gyümölcsösökben is – ez tükröződik a települések helynévállományában. Mivel kisebb belterületű falvakról van szó, az utcáknak hivatalos megnevezéseik nincsenek – ez nem jelenti azonban azt, hogy a helynévállományban nem találunk utcaneveket, hiszen a népi megnevezések között találunk ilyen fajtájú helynevet.

A trianoni békeszerződés után a 20. század történései az itt élőket is érintették. 1918-ban ugyanis az *Alsó-hegy* tetején húzták meg a határt, így Csehszlovákiához kerültek az itt fekvő települések. Az első bécsi döntés érvényében 1939-től 1945-ig újból Magyarországhoz csatolták őket. Ezalatt 1944-ben hetekig frontvonal volt a *Torna-patak* völgye: az *Alsó-* és *Felső-hegyről* érkező lövések és bombázások gyakran az

ártatlan falusiakat érték. A háború végeztével szintén Csehszlovákiához tartoztak a községek, egészen annak szétválásáig, 1993-ig – ettől az évtől a Szlovák Köztársaság határmenti települései.

A társadalmi-politikai változások által a magyarok kisebbségi helyzetbe kerültek, bár a lakossági arányokat tekintve az érintett településeken többséget alkottak, ám a fogyás ennek ellenére érzékelhető.⁶ Járási és kerületi viszonylatban a szlovák többségnek köszönhetően fokozatosan kialakult a falvak közösségeiben is a kétnyelvűség. Az itt élők nyelvhasználatára nemcsak a kontaktusjelenségek jellemzők, hanem a keleti palóc nyelvjárás jegyei is. A hangtani és alaktani sajátosságokat néhány pontban így tudnánk összefoglalni (vö. Mazurka 2008, 13–16. p.; Menyhárt–Presinszky–Sándor 2009, 150–151. p.; Rási 2018):⁷

– az illabiális *ā* (köznyelvben *a*) és a labiális *ā* (köznyelvben *á*) hangok használata (*Ákācos*);

– a zárt *ē* használata (*Evetēs*);

– az *ó*, *ő* és néha az *é* fonéma is záródó diftongusban (*vőűgy*, *óudal*);

– az *e-ö* variánsokat tartalmazó szavakban illabiális zárt *ē* (*Gēdē út*);

– erősebben *j-ző* (*Jány-kút*);

– az *-ol*, *-öl* hangkapcsolatokban az *l* kiesik, a magánhangzó megnyúlik (*Bót*);

– kétszótagos szavakban az utolsó szótagban az *é* helyett rövid *e* (*szekerút*);

– az *ü*, *ű* helyett gyakran *i*, *í* fonémák (*kilső*);

– jellemző a *meg-* igekötő teljes hasonulása (*mevvár*);

– egyeztetés hiánya („és *akkor válaki Fej-pátáknak híjják*).

A nemzeti kisebbség aránya a 2021-es népszámlálási adatok szerint⁸ minden településen eléri a 2021-től törvényben lévő 15%-os nyelvi küszöböt, így az anyanyelv szóbeli és vizuális használatára a kisebbségi nyelvtörvény lehetőséget ad. Körtvélyesen a lakosság 79%-a (266 fő) magyar nemzetiségűnek és anyanyelvűnek (265 fő), 19%-a szlovák nemzetiségűnek (64 fő), 20%-a szlovák anyanyelvűnek (67 fő) vallja magát. Szádmáls községben 78% a magyar nemzetiségűek aránya (590 fő), de 81% jelölte a magyar anyanyelvet (612 fő); 20% vallotta magát szlovák nemzetiségűnek (150 fő), 17% pedig szlovák anyanyelvűnek (127 fő). Tornagörgő lakossága 80%-ban vallotta magát magyar nemzetiségűnek (814 fő), 87%-ban pedig magyar anyanyelvűnek (883 fő). A szlovák nemzetiséget jelölők száma 18% (184 fő), anyanyelvét 11%-uk jelölte szlováknak (111 fő).

6 A magyar nemzetiségű és/vagy anyanyelvű lakosság országos viszonylatban fog, melynek okát szociológiai vizsgálatokkal lehetne pontosan alátámasztani (vö. Gyurgyík 2006; Fiala-Butora 2012, 144. p.).

7 A példák saját gyűjtésem élőnyelvi anyagából származnak.

8 <https://www.onkormanyzas.sk/2021-es-nepszamlalas-nemzetisegi-adatai>

3. A helynévgyűjtés eredményei⁹

3.1. Helynévgyűjtési eredmények Körtvélyesen

Körtvélyes adatbázisa összesen 1251 rekordot¹⁰ tartalmaz, ami a település teljeskörű helynévállományát fedi le. Az adatbázis alapján írtam meg a község helynévszótárát, ami összesen 642 szócikkből áll,¹¹ melyből 265 utaló szócikk (tehát 377 a megnevezett objektum, táblanév¹²). Az alapján a település adatsűrűsége¹³ 38,26 adat/km,² objektumsűrűsége¹⁴ pedig 22,47 objektum/km².

A teljes helynévállomány részét képezik korábbi gyűjtések adatai is: Pesty Frigyes 1864-es helynévgyűjtéséből (Pesty 1864/48) 16 adat, Dely Nóra 1995-ös szakdolgozatából 222 adat, Pogány Nóra 2006-ban végzett gyűjtéséből (Pogány 2007) pedig 246 adat került be a korpuszba. A 2023-ban végzett saját élőnyelvi kutatásom során 271 megnevezett objektum 397 nevét sikerült összegyűjteni.

Az élőnyelvi gyűjtésből és írott forrásokból származó szlovák (és helyenként cseh) helynevek 108 objektumot jelölnek, 132 standardizált névvel, összesen 233 rekord. A külterület földrajzi adottságai miatt külön vizsgáltam a barlangokat, szakadékokat, lyukakat, amikből a szlovák névállományban 12 táblanév és 16 standard név van – tehát 12 objektumot 16 név jelöl.

A település helyneveiről egy online elérhető térképet szerkesztettem a MyMaps program segítségével,¹⁵ amit az alábbi ábrán szemléltetek. A térkép a meglehetősen nagy adatmennyiség miatt a teljes helynévállományt nem tartalmazza (egyik településen sem).¹⁶ A belterületen 38 jelölőt helyeztem el, ami alatt 75 megnevezés található, míg a külterületen 222 jelölő található összesen 326 névvel.

9 A települések helynévszótára az alábbi linken érhető el: https://drive.google.com/file/d/1h_JK3UCcPjIbHUqOL1AMF8yUANKzh8hR/view?usp=sharing

10 Az adatbázis sorainak száma (az összes forrásból származó összes adat).

11 Ezek a standardizált nevek (egy terület összes névváltozata).

12 Egy területre vonatkozóan a standardizált nevekből egyet választunk ki.

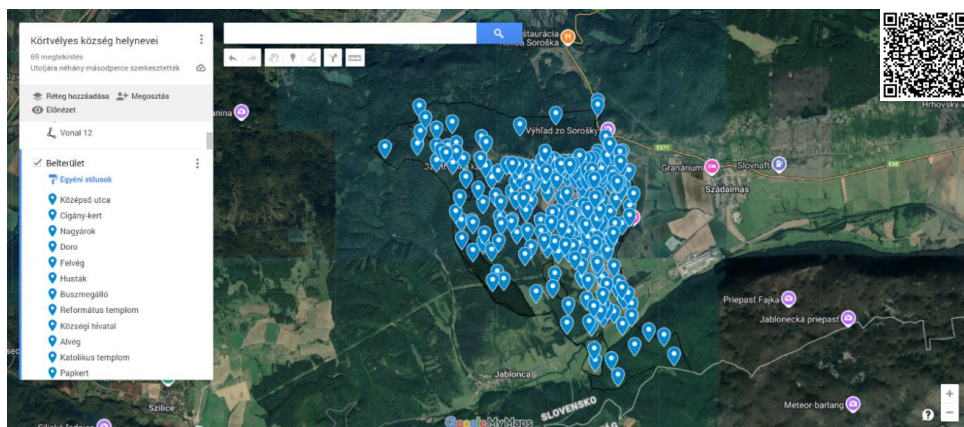
13 A nevek számának és a település területének a hányadosa.

14 Az objektumok számának és a település területének a hányadosa.

15 https://www.google.com/maps/d/u/O/edit?mid=1y5vEoF3_FmmZp7Z7v7f1lwnH96paKho&usp=sharing, vagy a képen található QR-kóddal beolvasható.

16 A válogatás a kutató szubjektív megítélése alapján történt: elsősorban a legtöbbek által ismert nevek kerültek fel, a nagyobb kiterjedésű vagy jelentőségű területek nevei, majd fokozatosan a kisebb területek nevei, amíg áttekinthető volt a térkép.

2. ábra. Körtvélyes község helynevei térképes jelölőkkel a MyMaps alkalmazásban

Forrás: képernyőfelvétel a MyMaps alkalmazásról

3.2. Helynévgyűjtési eredmények Szádalmáson

Szádalmás község helynévgyűjtésének eredménye 1374 rekord, 921 név (standard nevek) és 520 megnevezett objektum (táblanév), ez a szótárban 401 utaló szócikket jelöl. Ezen adatok alapján a település adatsűrűsége 37,65 adat/km², objektumsűrűsége pedig 21,26 objektum/km².

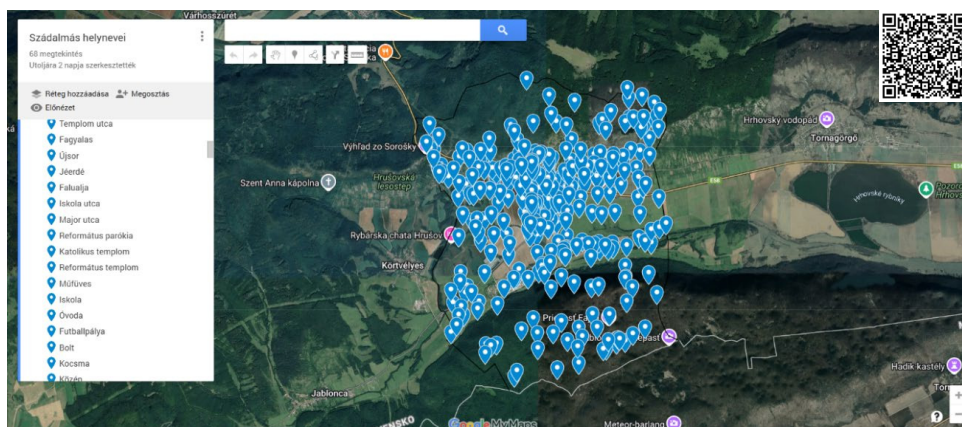
Pesty Frigyes 1864-es helynévgyűjtésében (Pesty 1864/48) 19 adat, Szabó Tünde 2014-es és 2015-ös munkáiban (Szabóóvá 2014; Szabó 2015) összesen 189 helynévadat, Németh Zsuzsanna monográfiájában (2006, 51. p.) pedig 112 Szádalmásra vonatkozó adat található. Saját, 2024-ben végzett élőnyelvi kutatásom során 551 nevet jegyeztem le, amik 345 objektumot jelölnek.

Az élőnyelvi gyűjtésből és írott forrásokból összesen 213 szlovák (és helyenként cseh) nyelvű rekordot jegyeztem le, ami 161 névre, illetve 132 denotátumra vonatkozik. A külterület földrajzi adottságainak köszönhetően barlangokból, szakadékokból, lyukakból a szlovák névállományban 80-at találunk, 103 névvel jelölve.

A település helyneveiről itt is készítettem egy online elérhető térképet¹⁷ a MyMaps program segítségével, amit az alábbi ábrán láthatunk. A belterületen 158 nevet találunk, ami 74 objektumot jelöl, a külterületen pedig 459 név 275 területet fed le.

17 <https://www.google.com/maps/d/u/0/edit?mid=1Vy4mlt4DjC1365ZklZqJSf2t98FvOvQ&usp=sharing>, vagy a képen található QR-kóddal beolvasható.

3. ábra. Szádalmás község helynevei térképes jelölőkkel a MyMaps alkalmazásban

Forrás: képernyőfelvétel a MyMaps alkalmazásról

3.3. Helynévgyűjtési eredmények Tornagörgőn

Tornagörgő község helynévgyűjtéséből 1379 rekord, 1048 név (standard nevek) és 643 megnevezett objektum (táblanév) származik (a szótárban 404 utaló szócikk olvasható). A település adatsűrűsége 29,05 adat/km², objektumsűrűsége 17,82 objektum/km².

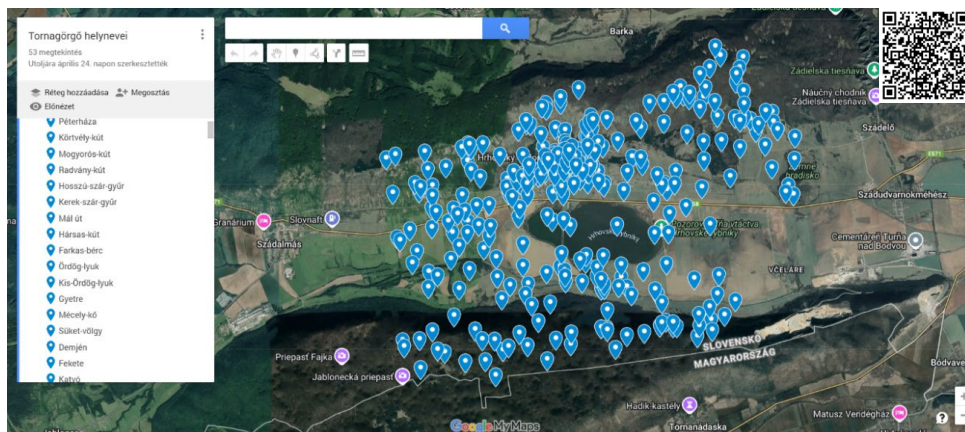
Pesty Frigyes 1864-es helynévgyűjtéséből (Pesty 1864/48) 10 adat, Rémiás 2004-es könyvéből pedig 77 adat szerepel Tornagörgő kapcsán. A 2024-ben végzett kutatásom során 605 nevet gyűjtöttem össze, amik 380 denotátumra vonatkoznak.

Az élőnyelvi gyűjtésből és írott forrásokból összesen 264 szlovák (és helyenként cseh) nyelvű rekord származik, amiből 207 név 164 objektumot jelöl. A külterület földrajzi adottságainak köszönhetően a barlangokból, szakadékokból, lyukakból a szlovák névállományban 98-at találunk, 119 névvel jelölve.

A település helyneveiről itt is készítettem egy online elérhető térképet¹⁸ a MyMaps program segítségével. A belterületen 209 név 108 objektumot jelöl, míg a külterületen 366 megnevezés 243 területet fed le.

18 https://www.google.com/maps/d/u/0/edit?mid=1hzdk47Bx17_6siSMSSeEyE7e1bl_HNI&usp=sharing, vagy a képen található QR-kóddal beolvasható.

4. ábra. Tornagörgő község helynevei térképes jelölőkkel a MyMaps alkalmazásban

Forrás: képernyőfelvétel a MyMaps alkalmazásról

4. A helynévismereti eredmények összegzése

4.1. Az elemzés keretei

A helynév-szociológiai elemzések a funkcionális nyelvészetnek arra a szempontjára építkeznek, hogy a nyelvhasználatot (így a névhasználatot is) annak természetes közegében vizsgáljuk, a „helynevekhez tartozó szociális vagy kulturális jelentések megfejtéséhez az azokat használó közösségek megismerésén keresztül vezet az út”. (Szilágyi-Varga 2024, 8. p.)

A kutatás során helynévként tekintettem minden olyan elemre, amelyet az adatközlő hely(ek) megnevezésére, jelölésére használt (vö. Pásztor 2013, 135. p.). Egy-egy leíró jellegű (pl. *Kis buszmegálló*, *Katolikus tér*) vagy földrajzi köznév alapú (pl. *Templom*, *Patak*) szó tulajdonnévi státuszát a helyi névhasználati szokások alapján határoztam meg. Ebben főképp az segített, hogy az adott hely(név) lokalizációs funkciója érvényesül-e a kommunikáció során.

A helynév-szociológiai elemzéskor a hangalaki változatokat (pl. *Tapolca* ~ *Tapóca*) nem tekintettem különálló adatnak, viszont a morfémai eltéréseket (pl. *Bodos* ~ *Bodosd*) igen. Azokat a szlovák nyelvű vagy szlovák nyelvből származó változatokat, amiket az adatközlők használtak (pl. *Obec*, *Zajko*, *Jéerdé*), szintén a lista elemeiként tartom számon, míg a fordítással létrejött szlovák nyelvű helynévpárokat külön elemeztem (pl. *Alsó-hegy* ~ *Dolný vrch*, *Nagy-Kerges* ~ *Veľká Bystrá*).

Az interjúalanyok helynévismeretét Zsolnai alapján (1967, 193. p.) három kategóriába osztottam: aktív, passzív és negatív névismeret. Aktív névismeret esetén a helynevet az illető lokalizálni is tudja, tehát a denotátum elhelyezkedését ismeri. A passzív névis-

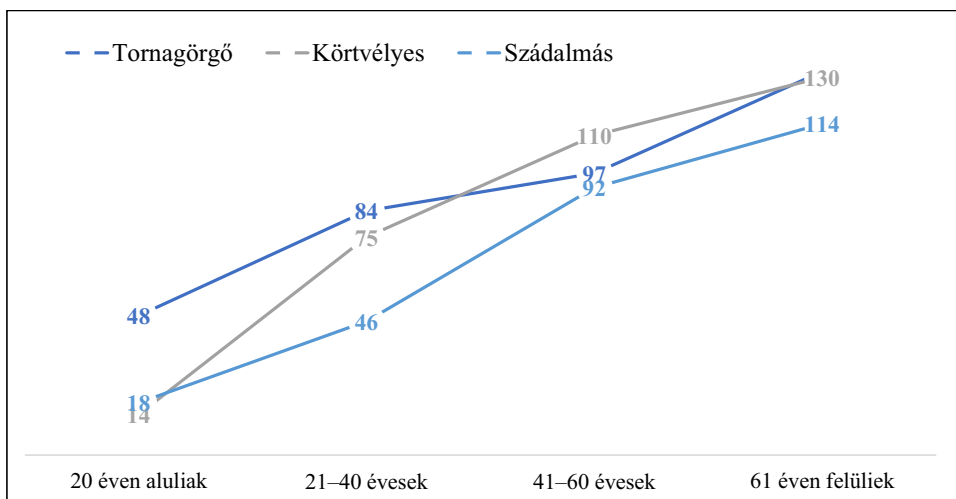
meret ezzel szemben azt jelenti, hogy az adatközlő csak hallásból ismeri a megnevezést, pontos lokalizációja a jelölt területnek bizonytalan, pontatlan vagy nem ismert. Negatív névismeretről akkor beszélünk, ha az egyén nem is hallotta az adott toponimát. A vizsgálat során helynévismeret alatt az aktív és a passzív névismeret összességét értem. A fejezetben *Körtvélyes*, *Szádalmás* és *Tornagörgő* lakosságának névismereti vizsgálatából származó eredményeket összegzem, az általánosításokból vonok le következtetéseket.

4.2. A komparatív elemzés néhány aspektusa

4.2.1. Az életkor és a helynévismeret kapcsolata

A kutatás eredményeiből láthatjuk, hogy az életkor alapvetően meghatározza a helynévismeretet, hiszen a kor előrehaladtával az egyének élettere kiszélesedik, ennek köszönhetően fokozatosan újabb helyneveket sajátítanak el. Az 1. diagramon a három mintavételi csoport eredményeit összevetve láthatjuk, korosztályos kategóriánként. Fontos megjegyezni, hogy a diagramon számadatokat láthatunk, tehát hogy az adott korcsoport átlagosan hány darab helynevet ismer. Zöld színnel a *körtvélyesi*, lila színnel a *szádalmási*, kék színnel pedig a *tornagörgői* eredmények láthatók.

1. diagram. A három település mintavételi csoportjának átlagos helynévismerete korosztályonként

A 20 éven aluliak *Körtvélyesen* átlagosan 14 helynév, *Szádalmáson* átlagosan 18 helynév, *Tornagörgőn* átlagosan 48 helynév birtokában vannak. A *tornagörgői* szám

kiemelkedően magas a többihez képest, ami annak tudható be, hogy az itt élő gyerekeknek aktívabb kapcsolatuk van a külterülettel, többet járják a határt. Ez annak köszönhető, hogy a településen többször szerveznek kisebb túrákat az ismertebb helyekhez (pl. *Oltár-lyuk*, *Kerek-szár-gyűr*, *Paklan*). Ezekhez a helyekhez népmondák is kötődnek, így a gyerekek könnyebben megjegyezhetik őket. A helyi alsó tagozattal rendelkező iskolában és az óvodában is a tanárok nagy hangsúlyt fektetnek arra, hogy a diákoknak legyenek regionális ismereteik.

A 2. korosztály (21–40 évesek) képviselői *Körtvélyesen* átlagosan 75 helynevet, *Szádalmáson* átlagosan 46 helynevet, *Tornagörgőn* átlagosan 84 helynevet ismernek, tehát minden településen gyarapodást figyelhetünk meg. Ez az élettér terjeszkedésével arányos mértékű növekedés, amiben közrejátszik a szociális kapcsolatok bővülése is, a határban történő önálló mozgás gyakorisága. Legnagyobb ugrást *Körtvélyesen* figyelhetünk meg. Ennek két oka lehet: az egyik, hogy a neveket a legfiatalabbak már nem veszik át az idősebbektől, a másik pedig az, hogy még nem történt meg az átadás. A valódi okra egy valóságosidő-vizsgálat adhat majd választ. *Szádalmáson* viszont azt láthatjuk, hogy a többi településhez képest a 2. korcsoport átlagosan meglehetősen kis számú névkincs birtokában van. Itt a nagyobb ugrás a 2. és 3. korosztály névismerete között van, tehát vélhetően egy generációval korábban megtörtént a helynevek nagyobb lemorzsolódása. Ez minden bizonnyal a megváltozott életmódnak köszönhető, hiszen a községben a 2000-es évek elejétől nem gazdálkodnak az emberek a külterületen.

A 3. generációs csoport (41–60 évesek) átlagos névkészlete a településeken meglehetősen kiegyensúlyozott. *Körtvélyesen* átlagosan 110, *Szádalmáson* átlagosan 92, *Tornagörgőn* átlagosan 97 helynév része az ismert névkincsnek. A legmagasabb névismereti átlagot *Körtvélyesen* láthatjuk, ami vélhetően annak köszönhető, hogy a lakosok ebben a korban gyümölcsösökkel, szőlőkkel foglalkoznak, amiknek megnevezései a *körtvélyesi* helynévállományban nagy számban vannak jelen.

A 61 éven felüliek minden településen átlagosan a legtöbb helynevet ismerik: *Körtvélyesen* 130-at, *Szádalmáson* 114-et, *Tornagörgőn* pedig 132-t. Ez a jelenség nem egyedi, korábbi kutatások eredményeivel párhuzamba vonható. A legidősebbek még az egyes területek aprólékosabb megnevezéseit is ismerik, valamint olyan helyek neveit, amik jelenleg már nincsenek használatban. A korosztályt képviselő adatközlők helynévismerete kétféle tendenciát mutatott: vagy még mindig részletesen, pontosan ismerik a helynévállományt és a helyek lokalizációját, vagy már inkább csak emlék számukra egy-egy név, amit akár évtizedek óta nem is használtak. Az előző korcsoportéhoz képest itt nagyobb gyarapodást a *tornagörgői* lakosságnál figyelhetünk meg, aminek minden bizonnyal itt is gazdasági, társadalmi-politikai okai vannak.

4.2.2. A nyelven kívüli tényezők hatása a névismeretre

Bár az 1. diagramról az olvasható le, hogy minden településen korcsoportonként általános bővülést láthatunk a helynévkincsben, ez a tény egyénekre lebontva már nem érvényesül. Ennek oka leginkább az életmódban kereshető, gyakran a tér érzékelésére és szemléltetésére ható tényezők bírnak a legnagyobb befolyással, ezek pedig az életkoron kívül a foglalkozás, a szabadidős tevékenység, a lakóhely és a területbirtoklás. Ezen kívül a településen eltöltött idő is nyomot hagy a helynévismereten, ami leginkább a születési hely és a mobilitás kérdése. Maga az interjú helyzet szintén befolyásolhatja az adatközlő aktuális névismeretét: lehet stresszfaktor egy ilyen szituáció, amin leginkább csak túl szeretnének lenni. A további vizsgálatokban érdemes lehet a névhasználon kívüli okokra is kiterjeszteni a vizsgálatot, jelen kutatás során ugyanis felmerült a kérdés, hogy egy adott objektum elhelyezkedése (közelsége, távolsága a belterülethez képest) milyen mértékben hat a helynév ismeretére.

Kutatásomban nemcsak tősgyökeres, de a településre az életük valamely szakaszában beköltöző adatközlőkkel is beszéltem, sőt olyanokat szintén bevontam a vizsgálatba, akik bár helyi születésűek, több éve nem élnek a faluban. Az eredmények azt mutatják, hogy ezek a tényezők pozitív és negatív hatással egyaránt bírhatnak – mindez attól függ, hogy milyen egyéb szociológiai faktorról társul. *Tornagörgőn* az elemzésbe bevont család idősebb fiúgyermeké tíz éve nem él a településen, de mivel azelőtt aktív kapcsolata, személyes tapasztalata volt a határral, élénken élnek benne az emlékek, így korosztályához képest átlagos helynévismerettel bír. Egy másik *tornagörgői* adatközlő példáján azt láthatjuk, hogy bár csak nyolc éve költözött a faluba, foglalkozása és érdeklődési köre egyaránt a külterületre irányul, ezért jól ismeri a község helynévkincsét. Ezzel szemben *Körtvélyesen* a 45 éves nő hiába helyi születésű, gyenge helynévismerettel rendelkezik, pedig az erdőre is járt dolgozni. Ez annak tudható be, hogy nem érdeklődik a helynevek iránt, a külterületi toponimákat szinte egyáltalán nem használja. Összegzőként elmondhatjuk, hogy az érdeklődésnek van a legnagyobb szerepe az egyéni helynévismeretben.

5. Összefoglaló

A helynevek gyűjtése azért fontos értékmentő feladat, mert a táji és gazdasági változások miatt a névkészletünknek ez a része egyre jobban elvész, kikopik a használatból, holott a helynevek értékes információkat hordoznak nemcsak az egyes területek jellegéről, hanem a hely történetéről, sőt a névadókról is. Szlovákiai magyar kisebbségi helyzetben ez az értékmentő funkció felerősödik, hiszen az országban a Geodéziai és Kartográfiai Intézet feladata a helynevek összegyűjtése – az uniós jogszabályokkal ellentétben viszont a helynévállomány kizárólag szlovák nyelven van rögzítve, gyakran a kisebbségi

helynevek különböző eljárásokkal történő fordításával. A kétnyelvű helynévgyűjtések tehát hiánypótlók, hiszen nemcsak a magyar helynévállomány összegyűjtését célozzák meg, az ezekhez rendelt szlovák nyelvű helynévpárokat ugyancsak felgyűjtik.

De mégis mi motiválja a kutatókat, érdeklődőket, hogy összegyűjtsék egy kisebb-nagyobb régió helynévállományát? Erre több választ megfogalmazhatunk. Egyrészt az összegyűjtött és standardizált nevek megkönnyítik a kommunikációt, a tájékozódást, de elősegíthetik a gazdasági fejlődést is. Emellett a különböző névváltozatok lejegyzése nyelvi és kulturális értékmegőrzésként szintén felfogható. A helynevek magukban hordozzák a névadó és névhasználó nép (és annak nyelvének) jelenét és múltját, emellett a környezeti változásokról is számot adnak. Előfordul, hogy egy-egy határnévben egy elpusztult település neve élhet tovább. A jelenben való használatuk fontos identitásjelző, -erősítő és -megőrző szereppel bír (vö. Krško 2014, 8. p.).

Kutatásom célja volt, hogy összegyűjtssem a települések teljes körű (írott és szóbeli, történeti és élőnyelvi, magyar és más nyelvű) helynévkincsét, valamint vizsgáltam a lakosság helynévismeretét különböző szempontok alapján.

A kutatás elméleti kereteként a funkcionális nyelvszemléletet határoztam meg: a helynév ez alapján összetett jelentésszerkezettel rendelkezik, emellett társadalmi megvalósulásában érdemes a leginkább vizsgálni. A települések nyelvi helyzetét tekintve az itt élő közösség szlovák–magyar kétnyelvűnek mondható. A magyar nyelvhasználatban észrevehetők a szlovák nyelvből származó kontaktusjelenségek, valamint a lakosok rendelkeznek azzal a nyelvi kompetenciával, hogy tudják, milyen beszédhelyzetben szükséges a magyar, s milyenben a szlovák nyelvet használni (vö. Lanstyák 2000, 140–141. p.). A gyermekkorban elsajátított magyar anyanyelvváltozatra továbbá jellemző még a keleti palóc nyelvjárási elemek használata (l. Menyhárt–Presinszky–Sándor 2009, 150–151. p.). Mindkét nyelvhasználati sajátosság észrevehető a helynévhasználatban is.

A helynévgyűjtés módszertanát a Magyar Tudományos Akadémia által támogatott kutatóprogram, a Magyar Nemzeti Helynévtár Program által kidolgozott keretek határozzák meg. (E. Nagy–Szilágyi-Varga–Kis 2022) A teljes körű helynévállomány összegyűjtése két fő lépésből áll: a történeti adatfeltárásból és az élőnyelvi adatgyűjtésből. Az általam áttekintett diakrón és írott anyagok között voltak a katonai felmérések térképei, az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárának releváns térképei, birtokvázlatok, kataszteri térképek, turisztatérképek, helységnévtárak, levéltári anyagok, az eredeti Pesty Frigyes-féle helynévgyűjtés, a Szlovák Tudományos Akadémia által gyűjtött helynévanyagok, korábbi élőnyelvi gyűjtések anyagai, településmonográfiák, egyéb vonatkozó szak- és szépirodalmak. A szinkrón helynévkincset félig strukturált interjúk segítségével gyűjtöttem össze a terepmunka során, a munkának ebben a fázisában a helyneveket legjobban ismerő személyekkel, az ún. névmesterekkel beszélgettem. Az így összegyűjtött diakrón és szinkrón, szlovák és magyar nyelvű helynévállományt adatbázisba rögzítettem, aminek

alapján helynévszótárat és online térképet készítettem (ez a munkában link és QR-kód segítségével is elérhető).

A helynév-szociológiai vizsgálat során a helynévismeret alatt az elemzés során az aktív és passzív névismeret összességét értem (vö. Zsolnai 1967, 193. p.). A tanulmányban kitértem a névismeretet befolyásoló nyelven kívüli tényezők (életkor, nem, lakóhely, születési hely, foglalkozás, szabadidős tevékenység) hatásainak összefoglalására. A helynévismereti vizsgálat módszertani alapját Györffy monográfiája adja (2018), valamint saját korábbi tapasztalataimra is támaszkodtam. A három település lakosságának névismereti elemzését összevetve néhány következtetést vonhatunk le. Az egyik, hogy a nyelven kívüli tényezők közül az életkor, a foglalkozás, de főképp az érdeklődés játszik szerepet a névelsajátításban és névhasználatban, ennek van a legkiemelkedőbb hatása a névismeretre. Emellett fontos feltárni az adatközlők szociometriai hálóját is, hiszen sok esetben a szűkebb társadalmi közeg, a család az, aminek az egyén köszönheti saját érdeklődését a hely és a helynevek iránt. Összességében elmondhatjuk, hogy sosem egy tényező az, ami a helynevek ismeretét és használatát befolyásolja, mindig a változók komplexitása adja meg, hogy a vizsgálat során milyen lesz az épp akkor aktuális eredmény (vö. Szilágyi-Varga 2024, 217. p.). Érdekes megfigyelés még továbbá, hogy a lakosok általában tulajdonjog és használat alapján szemlélik a település határait, nem a kataszteri/közigazgatási határok mentén. A magyardomináns kétnyelvű közösségekről elmondható, hogy a mesterségesen létrehozott szlovák nyelvű helynévpárokat kevesen ismerik, azok a spontán beszédhelyzetekben alig vannak használatban. Ezzel szemben a kontaktusjelenségeknek köszönhetően bekerült szlovák nyelvű adatok a lakosok nyelv- és névhasználatában természetes módon vannak jelen.

A táji változásokat a helynevek is magukon hordozhatják. Az általam vizsgált falvak határában a 20. században jellemző volt, hogy minden lehetséges földterületből szántóföldet akartak csinálni, ezért több gyümölcsöst, fás területet kiirtottak (lásd *Irtvány, Nyíres, Nyárjas* stb. helynevek). Azóta azonban az emberek életmódja megváltozott: míg abban az időben minden család gazdálkodott, mostanra ez a munka visszaszorult, aminek hatására a helynevek használata indokolatlanná vált. Sok terület elgazosodott, az erdei utak járhatatlanná váltak, a források eltűntek – legtöbbjük nevét már csak egy-egy emlékezet őrzi (vö. Vörös 2004, 271–272. p.). Objektív tényezőként hathat a névismeretre még a település területének mérete vagy akár a denotátumok elhelyezkedése a külterületen (vö. E. Nagy 2021, 59., 176. p.).

Ebből az elemzésből ugyancsak látszik, hogy egy település vagy névközösség helynévállománya változékony, és sajnos egyre több név kopik ki a névkincsből, a közös helynévismeret szintje pedig meglehetősen alacsony. Ezért lenne fontos minél szélesebb körben ismertté tenni a helynévgyűjtések eredményeit. Úgy vélem, hogy a nevek standardizálásával, egységesítésével, ismeretterjesztő programok, előadások segítségével ezen az arányon javítani lehetne. Az ilyen jellegű munkák a kulturális örökség megőrzésére

irányulnak, hiszen a társadalmi-politikai viszonyok átalakulásával a helyneveknek nemcsak a lokalizációs, a kommunikációs funkciója is elvész, ezzel a használatból kikopnak.

Az összegyűjtött helynévállomány kimeneti termékei benyújthatók az érintett települések községi hivatalaiba, hogy a nagyobb jelentőségű objektumok megnevezései irányjelzéssel együtt esetleg kihelyezésre kerülhessenek. Szlovákiai magyar kétnyelvű községekben végzett helynév-szociológiai vizsgálatoknak eddig nem volt széleskörű, több szempontot is érintő szakirodalma, ezért a kutatás ebből a szempontból úttörő, iránymutató jellegű lehet. A módszertanban újdonság, hogy nemcsak olyanokkal készítettem interjút, akik nem tősgyökeres lakosok (tehát később költöztek a településre), hanem olyanokkal is, akik bár helyi születésűek, de valamilyen oknál fogva több éve elköltöztek. A vizsgálathoz készült interjúk és mentális térképek még több szempontból elemezhetők, pl. identitásvizsgálat, diskurzuselemzés, dialektológiai és szociolingvisztikai vizsgálatok, kognitív nyelvészeti elemzések (pl. gyermeki tulajdonnév-elsajátítás), térszemlélet; a helynévanyag elemeit pedig nyelvészeti és transzlatológiai vizsgálatoknak lehet alávetni. A további kutatások során érdemes még szélesebb látókörbe helyezni a névismereti elemzéseket, hiszen „objektum, név és használó együttes vizsgálata adhat csak feleletet arra, miért ismerik az egyik nevet jobban a másikinál, egyáltalán arra, mitől függ egy név élettartama”. (Zsolnai 1967, 199. p.) A névismeret, névhasználat és névvalasztás mélyebb megértéséhez történész, szociológus és politológus, jogász, közigazdász és néprajzos kutatók összefogása lenne szükséges, ez hozhatna igazán áttörő és átfogó eredményeket.

Irodalom

- Ainiala, Terhi–Östman, Jan-Ola 2017. *Socio-onomastics. The pragmatics of names*. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishink Company. https://books.google.sk/books?id=2fkmdwaaqbaj&pg=pa1&hl=sk&source=gbs_toc_r&cad=2#v=onepage&q&f=true
- Andorka Rudolf 2006. *Bevezetés a szociológiába*. Budapest, Osiris.
- Babbie, Earl 2001. *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest, Balassi Kiadó.
- Bartha Csilla 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Bauko János 2019. *Társadalom és névhasználat. Magyar névtani kutatások Szlovákiában*. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság–ELTE BTK Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék.
- Borbély Anna 2014. *Kétnyelvűség*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- Cséfalvai Zoltán 1990. *Térképek a fejünkben*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Csobády Csilla 2020a. Jablonca község helyneveinek vizsgálata. In Presinszky Károly–Vargová, Zuzana (szerk.): *Utak a tudományhoz IX*. Nyitra, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara, 9–18. p.
- Csobády Csilla 2020b. *Jablonca község helyneveinek vizsgálata*. Bc-munka. Nyitra, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara. Kézirat.

- Csobády Csilla 2023. Helynév-szociológiai vizsgálatok Jablonca községben. *Névtani Értesítő* 45, 41–52. p.
- Csobády Csilla 2024. Kisebbségi helynévhasználat szlovák–magyar kétnyelvű környezetben a Rozsnyói járás választott településein. In Bauko János–Presinszky Károly (szerk.): *Egyszerű és szervezett nyelvi menedzselés kétnyelvű környezetben*. Nyitra, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem.
- Dely Nóra 1995. *Körtvélyes földrajzi nevei*. Nitra, Vysoká škola pedagogická. Kézirat.
- Erdődi Csobády Csilla 2025. *Helynév-szociológiai vizsgálatok szlovák–magyar kétnyelvű környezetben és oktatásban való alkalmazásuk*. Disszertációs munka. Nyitra, Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-Európai Tanulmányok Kara. Kézirat.
- Fiala-Butora János 2012. A magyar nyelv jogi helyzete Szlovákiában. In Eplényi Kata–Kántor Zoltán (szerk.): *Térvesztés és határtalanítás: a magyar nyelvpolitika 21. századi kihívásai*. Budapest, Lucidus Kiadó, 144–171. p.
- Gereben Ferenc 1999. *Identitás, kultúra, kisebbség. Felmérés a közép-európai magyar népesség körében*. Budapest, Osiris–MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Györffy Erzsébet 2015. A mentális térképezés helynév-szociológiai alkalmazásáról. *Névtani Értesítő* 37, 99–117. p.
- Györffy Erzsébet 2017. Helynév és identitás. *Névtani Értesítő* 39, 41–53. p.
- Györffy Erzsébet 2018. *Helynév-szociológia*. Debrecen, Debreceni Egyetem.
- Gyurgyik László 2006. A magyarság demográfiai, település- és társadalomszerkezetének változásai. In Fazekas József–Hunčík Péter (szerk.): *Összefoglaló jelentés (1989–2004). A rendszerváltástól az európai uniós csatlakozásig. Magyarok Szlovákiában 1*. Somorja–Dunaszerdahely, Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó.
- Hajdú Mihály 1994. *Magyar tulajdonnevek*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Hajdú Mihály 2003. *Általános és magyar névtan*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Helleland, Botolv 2012. Place names and identities. In Helleland, Botolv–Ore, Christian-Emil–Wikstrøm, Solveig (eds.): *Names and identities*. *Oslo Studies in Language* 4(2). 95–116. p.
- Hoffmann István 2007. *Helynevek nyelvi elemzése*. Második kiadás. Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- Hoffmann István 2012. A funkcionális nyelvészet és helynévkutatás. *Magyar nyelvjárások* 50, 9–26. p.
- Hoffmann István 2014. Név és jelentés. In Bauko János–Benyovszky Krisztián (szerk.): *A nevek szemiotikája*. Nyitra–Budapest, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara–Magyar Szemiotikai Társaság, 5–21. p.
- Kiss Jenő 2002. *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Krško, Jaromír 2014. *Úvod do toponomastiky*. Banská Bystrica, Belianum. Vysokoškolská učebnica. Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Filozofická fakulta.
- Krško, Jaromír 2016. *Všeobecno lingvistické aspekty onymie (Z problematiky onymického komunikačného registra)*. Banská Bystrica, Belianum.
- Lanstyák István 2000. *A magyar nyelv Szlovákiában*. Budapest–Pozsony, Osiris Kiadó–Kalligram Könyvkiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely.
- Lanstyák István 2011. A kódváltás nyelvtani aspektusának néhány kérdése a szlovákiai magyar beszélőközösségben. In Szabó Mihály–Gizella–Lanstyák István (szerk.): *Magyarok Szlovákiában. VII. kötet. Nyelv*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 319–354. p.

- Majtán, Milan 1980. Spoločenské fungovanie toponyma. In Majtán, Milan (ed.): *Zborník materiálov zo VII. Slovenskej onomastickej konferencie (Zemplínska Širava 20. – 24. septembra 1976)*. Bratislava, Veda, 43–49. p.
- Mazurka Károly 2008. *Szuhogyi palóc tájszótár*. Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság–Tinta Könyvkiadó, 13–16. p.
- Menyhárt József–Presinszky Károly–Sándor Anna 2009. *Szlovákiai magyar nyelvjárások*. Nyitra, Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-Európai Tanulmányok Kara.
- E. Nagy Katalin 2021. *Empíria és teória a helynév-szociológiában*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- E. Nagy Katalin–Szilágyi-Varga Zsuzsa–Kis Tamás 2022. *Bevezetés a helynévkutatásba*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Németh Zsuzsanna 2006. *Szádalmás a történelem forrásaiban*. Szádalmás, Obecný úrad Jablonov n/T. Szádalmás Községi Hivatala.
- Pásztor Éva 2013. Az élőnyelvi helynévgyűjtések módszertani problémái. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 9, 127–138. p.
- Pesty 1864/48 = *Pesty Frigyes helynévtára*. 48. Torna vármegye. OSZK Kézirattár. Jelzete: Fol. Hung. 1114/48. (Szövegkiadás: Pesty Frigyes: *Helynévtár (1864)*. In Rémiás Tibor (szerk.): *Torna vármegye és társadalma 18–19. századi források tükrében*. Bódvaszilas–Miskolc, Herman Ottó Múzeum, 2002, 267–315. p.
- Póczos Rita 2008. Többnevűség egy mai helynévrendszerben. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 3, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 179–207. p.
- Pogány Nóra 2007. *Körtvélyes község földrajzi nevei. Zemepisné názvy obce Hrušov*. Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa. Kézirat.
- Rási Szilvia 2018. Amikor 'mësszólál' a keleti palóc. *Katedra*, 26. évf. 3. sz. 22–23. p.
- Rémiás Tibor (szerk.) 2004. *Tornagörgő kismonográfiája. Malá monografia obce Hrhov*. Tornagörgő, Tornagörgő Község Önkormányzata–Obec Hrhov.
- Reszegi Katalin 2022. *Kognitív szemléletű névtudományi vizsgálatok*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- J. Soltész Katalin 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Šmilauer, Vladimír 1963. *Úvod do toponomastiky (Nauky o vlastních jménech zeměpisných)*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství.
- Szabó Tünde 2015. Szádalmás helyneveinek vizsgálata. In Novák Anikó (szerk.): *Párhuzamok vonzásában. A Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégiuma 2015. évi PhD-konferenciájának tanulmányaiból*. Pécs, 2015. március 7. Budapest, Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium.
- Szabóová Tünde 2014. *A lokális térhasználat megnyilvánulásai Szádalmáson*. Debrecen, Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Néprajzi Tanszék. Szakdolgozat. Kézirat.
- Szilágyi-Varga Zsuzsa 2024. *Helynév-szociológiai vizsgálatok a Partiumban*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2008. A tulajdonnév jelentése. In Bölcskei Andrea–N. Császi Ildikó (szerk.): *Név és valóság. A VI. Magyar névtudományi konferencia előadásai*. Budapest, KRE BTK Magyar Nyelvtudományi Tanszék, 30–41. p.
- Vörös Ottó 2004. A nyelvvesztés fokozatai egyének és kisközösségek névhasználatában. In P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit (szerk.): *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcseré*.

Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához XXXII. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 270–276. p.

Weinreich, Uriel 1953/1974. *Languages in Contact. Findings and Problems.* Paris, The Hague, Mouton Publishers.

Zsolnai József 1967. A lakosság földrajzinév-ismeretének vizsgálata. *Magyar Nyelvőr*, 91, 191–198. p.

CSILLA ERDŐDI CSOBÁDY

PLACE NAMES AND THEIR FUNCTIONING IN A MINORITY SOCIETY

This study summarizes my results in toponymic collection to date and draws general conclusions from the sociolinguistic investigations of place names (toponym-sociology). The objective of the research was to collect the place names of selected Slovak–Hungarian bilingual settlements and to examine the toponymic knowledge of the local population. The research sites—Körtvélyes (Hrušov), Szádalmás (Jablonov nad Turňou), and Tornagörgő (Hrhov)—are located in the Rožňava District along the Slovak–Hungarian border. The output of the collection for each settlement consists of a database, a dictionary of place names, and an online map. The dictionary includes the comprehensive toponymic stock of each village, compiled through historical archival research and fieldwork. For the sociolinguistic analysis, semi-structured interviews were conducted with 5–10% of the population. The sample was selected using quota sampling based on age and gender. The analysis of name usage and knowledge was carried out according to various criteria, focusing on the influence of both linguistic and extra-linguistic factors.